

СТАН ЧИСЕЛЬНОСТІ ТЕТЕРУКА ТА МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ЇЇ ЗМІН НА ПІВНОЧІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Г.М. Панов, І.С. Легейда, А.М. Полуда, О.В. Дудкін

Black Grouse number and possible reasons of its changes in the northern part of Zhytomyr region. - G.M. Panov, I.S. Legeyda, A.M. Poluda, O.V. Dudkin. - Berkut. 11 (2). 2002. - After long-lasting period of time the strictly limited spring hunting on the males of Black Grouse was allowed as experiment in 1998 for Volynian, Rivne, Zhytomyr regions. Opening legal hunting Black Grouse at the places of its high density is logistic step toward sustainable using resources of this species. It could be stimulus for land users of hunting areas to perform annual census of the Black Grouse and enforce the measurements for conservation. From another hand improper control for hunting can be as limited factor to recover the Ukrainian population of this species. Besides, after legalisation of spring hunting some organizing, ecological and other issues are arisen in some Hunting Economies of Ukraine. There is necessity of investigation such issues. [Ukrainian].

Key words: Black Grouse, *Lyrurus tetrix*, Zhytomyr region, number, hunting.

Address: G.M. Panov, Institute of Zoology, B. Khmelnytsky str. 15, 01601 Kyiv, Ukraine.

Після тривалої заборони полювання на тетеруків (*Lyrurus tetrix*), з 1998 р. у порядку експерименту на територіях Волинської, Рівненської та Житомирської областей було дозволено обмежене весняне полювання на самців тетерука. Відновлення офіційного полювання на тетерука в місцях його високої чисельності є логічним кроком на шляху раціонального використання та охорони цього мисливського виду, що може стимулювати зацікавленість користувача мисливських угідь до налагодження більш ґрунтовного обліку та посиленню заходів щодо його охорони. З іншого боку – відсутність належного контролю за проведенням такого полювання може зашкодити процесу відновлення популяції цього виду в Україні. Крім того, із відкриттям в окремих мисливських господарствах України весняного полювання постав ряд організаційних, екологічних та інших питань, необхідність досліджень яких є надзвичайно актуальною.

Матеріал та методи досліджень

Дослідження проводились у 1998 та 1999 рр. у західній частині Овруцького району Житомирської області в Словечанському держлісгоспі (ДЛГ) лісгосподарчого

об'єднання “Житомирліс” та Овруцькому міжгосподарському лісгоспі (МГЛ). До Словечанського ДЛГ входить 10 лісництв, загальною площею 75 620 га. Нашими обстеженнями були охоплені 7 із них (53 618 га), де силами працівників держлісгоспу в 1997 р. був проведений попередній весняний облік тетерука на токовищах (табл.), дані якого і послужили підставою для отримання дозволу на проведення тут у 1998 р. весняного полювання. З 7 лісництв Овруцького МГЛ (56 124 га) у 1998 і 1999 рр. дослідження були проведені у двох лісництвах (19 465 га) – в Бігунському та Словечанському, які межують на півночі з Словечанським ДЛГ і є найбільш придатними для мешкання тетерука.

Попередня інформація про місця розміщення токовищ та чисельність тетерука з'ясувалась у співробітників лісгоспу та місцевих жителів. Отримані таким чином дані після перевірки в ряді випадків потребували суттєвої корекції. У зв'язку з цим, основним методом отримання даних про місця розташування токовищ та чисельності птахів було виявлення токовищ на слух і візуальний ранковий облік півнів.

Облік тетеруків по окремих токовищам здійснювався по 2–4 рази. При цьому в подальших розрахунках за основу брались да-

Стан токовищ тетерука на заході Овруцького району Житомирської області
State of the Black Grouse leks in the west of Ovruch district of Zhytomyr region

Лісництво Forestry	Площа, га Area, ha	Кількість, шт. Number, ex.						Щільність на 1000 га Density on 1000 ha					
		Токовищ (leks)			Самців (males)			Токовищ (leks)			Самців (males)		
		1997	1998	1999	1997	1998	1999	1997	1998	1999	1997	1998	1999
Словечанський ДЛГ													
Тхоринське	10700	4	4	2	68	29	8	0,4	0,4	0,2	6,4	2,7	0,7
Усівське	4277	7	3	3	58	21	18	1,6	0,7	0,7	13,6	4,9	4,2
Листвинське	8535	3	2	1	20	13	10	0,4	0,2	0,1	2,3	1,5	1,2
Кованське	4866	5	3	0	39	10	0	1,0	0,6	0,0	8,0	2,1	0,0
Веледницьке	9805	5	0	0	11	0	0	0,5	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0
Можарівське	8298	5	0	1	40	0	1	0,6	0,0	0,1	4,8	0,0	0,1
Петрашківське	7137	5	2	0	33	4	0	0,7	0,3	0,0	4,6	0,6	0,0
Всього (total)	53618	34	14	7	269	77	37	0,6	0,3	0,1	5,0	1,4	0,7
<i>Середній розмір токовищ (mean)</i>						<i>7,9</i>	<i>5,5</i>	<i>5,3</i>					
<i>Кратність зменшення щільності по ДЛГ за 1997/1999 р. (multiplicity of decreasing)</i>													<i>7,3</i>
<i>Кратність зменшення щільності по ДЛГ за 1998/1999 р. (multiplicity of decreasing)</i>													<i>2,1</i>
Овруцький МГЛ													
Бігунське	9105		8	20		29	114			2,2			12,5
Словечанське	10360		8	7		72	22		0,8	0,7		6,9	2,1
Всього (total)	19465			27			136			1,4			7,0
<i>Середній розмір токовищ* (mean)</i>						<i>12</i>	<i>5,9</i>						
<i>Кратність зменшення щільності по МГЛ за 1998/1999 р.* (multiplicity of decreasing)</i>													<i>2,6</i>

* До розрахунку взяті лише 15 токовищ, за якими велися спостереження в 1998 та 1999 рр.

ні по максимальній чисельності півнів у період їх турнірної активності.

Згідно отриманих даних, збори півнів на токовищах починалися з середини березня, а пік їх турнірної активності припадав на 10–15.04.

Результати та обговорення

Протягом другої половини ХХ ст. чисельність популяції тетерука в Українському Поліссі не була стабільною. В кінці 60-х – на початку 70-х рр. спостерігалось суттєве її скорочення. Ця депресія тривала до кінця 80-х рр., коли чисельність тетеруків в Рівненській, Житомирській та Київській областях почала дещо збільшуватися. Правда, вона не досягла тієї щільності, що спостерігалась в середині минулого сторіччя. Скоріше всього, ця динаміка обумовлена

природною багаторічною циклічністю, що властиве популяціям практично всіх видів тварин. Але те, що антропогенні чинники зіграли не останню роль в більш різкому скороченні чисельності цього виду, не викликає сумнівів.

У 1960–1970-х рр. в Поліссі проходили широкомасштабні осушувальні роботи, які не могли не вплинути на стан популяції тетерука в цьому регіоні. Незалежно від конкретних років проведення осушувальних робіт у басейнах поліських річок, зміни чисельності тетерука в різних районах лісової зони мали спільні риси. Більшість респондентів відзначали певне підвищення її в перші роки проведення осушувальних робіт та подальшу депресію в локальних угрупованнях цього виду. На нашу думку, даний факт був обумовлений помітним поліпшенням умов візуального спостереження за

цими птахами внаслідок розкорчування заростей та обладнання на їх місці великих площ осушених лук та орних угідь, а не безпосереднім зростанням чисельності. Добре відомо, що для токовищ тетеруки вибирають відкриті ділянки в оточенні березняків та інших місць їх традиційного харчування та гніздування. Саме цим ознакам і відповідала більша частина осушених та розкорчованих угідь. Значна частина осушених територій використовувалась для випасу худоби, в тому числі в місцях гніздування, що також негативно позначилось на репродуктивній здатності популяції тетерука.

Проведення меліоративних робіт в основному негативно вплинуло на тетеруків не прямо, а опосередковано. Зокрема, утворення широкої мережі доріг у донедавна малодоступних територіях сприяло посиленню впливу полювання на токовищах. Крім традиційного полювання на токовищах, за цих умов широке розповсюдження отримало браконьєрське полювання з автотранспорту.

Одним з головних завдань, яке мало вирішуватися осушувальною меліорацією на Поліссі, було залучення до сільськогосподарського виробництва нових земель. В результаті цього агроценози з'явилися і в місцях мешкання тетеруків. Є інформація про випадки знахідок мертвих птахів на полях озимих культур, що, можливо, пов'язано з поїдання ними протравленого зерна. На нашу думку, ще більш важливим фактором, що спричиняє смертність цих птахів на полях, може бути вживання гранульованих фосфатів в якості гастролітів. Добре відомо, що внесення мінеральних добрив є необхідною умовою освоєння орних земель в зоні осушення. На відміну від інших добрив, суперфосфат є важкорозчинною сполукою (у відповідності до агротехнологічних умов, він вноситься один раз на три роки, що відповідає періоду розчинення його гранул). З урахуванням цієї особливості, суперфосфат після внесення не поспішають заборонувати і він може знаходитися на поверхні ґрунту протягом довгого часу. За та-

ких умов велика вірогідність його використання в якості гастролітів. Про привабливість предметів зовні подібних до гранул суперфосфату, може свідчити наступний приклад. У жовтні 1999 р. на обочині дороги з твердим покриттям в с. Варовичі (зона відчуження ЧАЕС), довелося спостерігати кількох тетеруків, які замість пошуку дрібних камінців, збирали гранули пінопласту. Рештки листа пінопласту, які залишилися від розібраної перегородки житла, мали свіжі ознаки того, що тетеруки інтенсивно видзьобували його гранули. Подібний інтерес до даного неприродного матеріалу, привезеного на садибу єгеря, виявили і домашні кури. Нема сумніву, що на відміну від пінопласту, гранули суперфосфату, внаслідок перетирання м'язами шлунку та дії шлункового соку, швидко переходять у фізіологічно активний стан, що створює реальну загрозу гострого отруєння.

Після тривалої депресії популяції тетерука в Україні, у кінці 1980-х рр. спостерігається зростання його чисельності. Особливо помітно це було в зоні відчуження ЧАЕС. Через 3–4 роки після відселення людей з цих територій значно збільшилась чисельність тетерука, а через це і почастишали випадки зустріч цього птаха за межами традиційних біотопів його мешкання. За останні роки тут неодноразово вдавалося спостерігати тетеруків на стовпах електроліній та на колишніх плантаціях хмелю, у старих колгоспних садах і в інших місцях, пов'язаних з минулою господарською діяльністю людини.

Достатньо помітне зростання популяції тетерука в цей період відбулося і в інших районах його мешкання, що і послужило підставою для ініціювання питання про проведення ліцензійного весняного полювання на токовищах в окремих держлісгоспах. Одним з таких господарств є Словецький ДЛГ. Враховуючи недавній критичний стан популяції тетерука в лісовій зоні України, в 1998 та 1999 рр. за сприяння Держкомлісгоспу на території цього господарства були проведені спостереження за

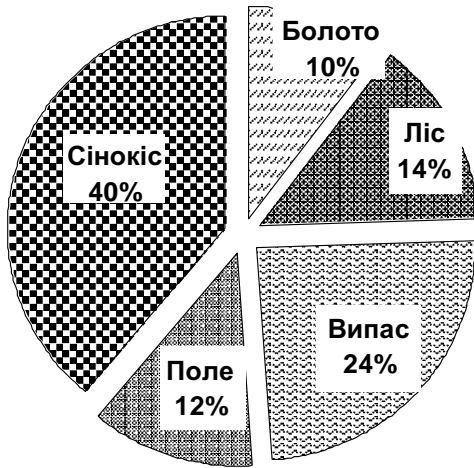

Рис. 1. Розподіл біотопів розташування токовищ тетерука.

Fig. 1. Distribution of habitats in placing the Black Grouse leks (clockwise): bog (10 %), forest, pasture, field, hayfield.

станом чисельності тетерука, які відповідають вимогам екологічного аудиту.

З 10 лісництв цього лісгоспу, виявлення токовищ та проведення спостережень за чисельністю на них самців, було здійснено на території 7. Згідно попередніх даних (свідчення працівників лісгоспу та особисті спостереження в попередні роки), тетеруки були відсутні в угіддях Нагоряньського л-ва, їх присутність була малоймовірною в Городецькому л-ві, а на території Сирницького л-ва вони є досить звичайними птахами. За наявними даними, на території цього лісництва існує щонайменше 5 токовищ. З незрозумілих причин в 1997 р. облік тетерука в цьому лісництві держлісгоспом не проводився і в подальшому їх чисельність не досліджувалась. На підставі даних про розподіл чисельності тетерука в цьому регіоні в минулі десятиліття, ми вважали доцільним розширити територію спостережень за станом його популяції за рахунок прилеглих з півночі Бігунського та Словчанського лісництв Овруцького МГЛ. За своїми біотопічними умовами територія

цих лісництв є найбільш відповідною потребам виду в даному регіоні.

Загалом протягом двох років весняний облік був проведений на території понад 73 тис. га. Цей район є типовим для Житомирського Полісся. На північ та захід від Овруцького кряжу рельєф складений пісковими грядами та дінами, а пониження зайняті болотами. В цілому в районі досліджень домінуючими є дерново-слабодізолисті піскові та глинисто-піскові ґрунти, а у пониженнях рельєфу – торфові ґрунти. На лісопокритій території переважаючими є різновікові малопродуктивні насадження сосни, а по перезволожених ділянках та в місцях природного заростання субдомінуючою або домінуючою є береза. Природні геохімічні умови в цілому не є сприятливими для формування тут продуктивних флоро-фауністичних комплексів. Разом з тим ця територія є найбільш сприятливою для мешкання тетерука.

В районі досліджень було виділено 5 основних біотопів розміщення токовища тетеруків (рис. 1):

- чисті та частково залісені сфагново-пухвірково-журавлинні болота;
- розріджені суходільні насадження сосни або березові ліси;
- пасовиська на осушених болотах;
- орні землі, в тому числі утворені внаслідок осушення;
- сінокоси на природних осоково-пухвіркових болотах та сіножатях або на частково осушених болотах.

Як видно з діаграми, лише 14 % токовищ були розташовані в суто лісових угіддях. Половина токовищ знаходилася у відкритих неушкоджених або мало змінених природних ландшафтах (сінокіс, болото), а 36 % – на території сільськогосподарських угідь (випас, поле).

У виборі місць розташування токовищ тетеруки віддавали перевагу найбільш відкритим біотопам, в тому числі з досить суттєвими змінами природних умов (поле, випас). За таких умов тетеруки заздалегідь помічають напад яструба, низький трав'я-

ний покрив, а часто і наявність навколо токовища води, зменшують загрозу скрадування наземними хижаками.

Іншою характерною особливістю розташування токовищ є наявність у найближчому лісовому оточенні березняків III–IV вікового класу, де в зимовий період ці птахи задовольняють свої кормові потреби. В усіх випадках ця порода є домінуючою або субдомінуючою в оточуючих лісах. У найближчому оточенні токовищ, як правило, були зарості березових молодняків, які охоче використовуються тетеруком у виводковий період. Поблизу всіх токовищ були ягідники (журавлини, чорниці, лохини або ожини) та значні площі оточуючих боліт з трав'яним покривом, де є пухівка, суцвіття якої є важливим елементом харчування тетерука в ранньовесняний період.

Згідно з даними Словечанського ДЛГ, в межах 7 лісництв у 1997 р. було зареєстровано 34 токовища і 269 півнів. Облік, проведений авторами в цьому ДЛГ навесні 1998 р. підтвердив існування лише 14 токовищ і 77 півнів на них. При цьому середній розмір токовищ зменшився з 7,9 півнів у 1997 р. до 5,5 півнів у 1998 р. (табл.). Подальший аналіз змін чисельності тетерука у 1999 р. в цьому ДЛГ, розширення спостережень у 1998 та 1999 рр. на територію Овруцького МЛГ, а також відсутність значних розбіжностей у свідченнях мисливців стосовно негативної динаміки конкретних токовищ, надають підставу до певних сумнівів стосовно об'єктивності даних Словечанського ДЛГ за 1997 р.

За трьохрічний період спостережень кількість токовищ в угіддях Словечанського ДЛГ скоротилася з 34 до 7, а чисельність півнів зменшилась з 269 особини в 1997 р. до 37 в 1999 р., тобто, відповідно в 4,9 та 7,3 раза. Це відповідає зменшенню середнього розміру токовищ з 7,9 півнів в 1997 р. до 5,3 в 1999 р. (табл.). При цьому, щільність населення тетеруків (самців) за згаданий період скоротилася з 5,02 до 0,69 ос./тис. га, а їх токовищ з 0,63 до 0,13 шт./тис. га (рис. 2).

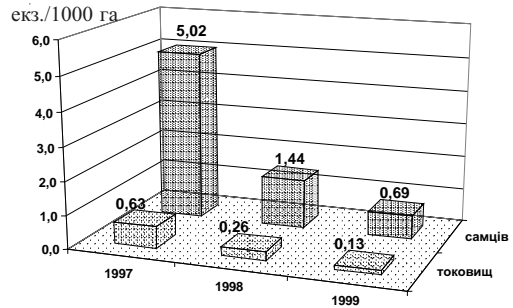

Рис. 2. Стан токовищ тетерука у Словечанському ДЛГ.

Fig. 2. State of leks in a forest area (ex./1000 ha): leks (first line) and males.

Найбільш повно динаміка чисельності тетерука на території даного ДЛГ була відстежена у Тхоринському л-ві (рис. 3). Тут у межах квадрату, утвореного чотирма кварталами молодого розрідженого лісу на старому згарищі у 1997 р. існувало 4 токовища, на яких у пік турнірної активності, згідно звітності Словечанського ДЛГ, нараховувалося 68 півнів. Саме тут у 1998 р. було проведено ліцензійне полювання. Реальний розмір вилучення птахів під час проведення полювання має розбіжності з офіційними даними. З урахуванням терміну та умов проведення цього полювання, ми схильні вважати, що загалом тут було вилучено не менше 4–5 півнів. З урахуванням подальшої негативної динаміки і у відповідності з наданими авторами рекомендаціями, весняне полювання в Словечанському ДЛГ в 1998 р. не проводилося, але зупинити спад чисельності тетерука не вдалося. В 1999 р. у межах згаданого лісництва з чотирьох токовищ збереглося лише одне, на якому було 8 півнів, тобто чисельність цього локального угруповання в даному лісництві за три роки скоротилася у 8,5 раза. При цьому величини кратності скорочення щільності населення в проміжку часу 1998–1999 рр. у Словечанському ДЛГ та Овруцькому МЛГ були досить близькі. Вони становили відповідно, 2,1 та 2,6 раза (табл.).

Разом з тим, у районі досліджень мала

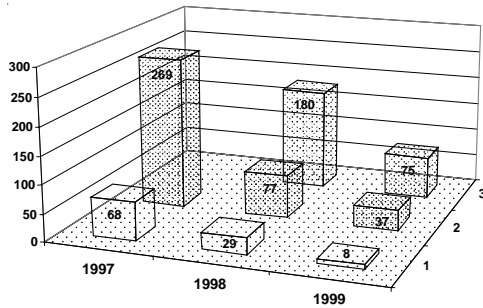

Рис. 3. Динаміка чисельності самців тетерука на токовищах у місцях стаціонарних спостережень (1 – Тхоринське л-во Словечанського ДЛГ, 2 – Словечанський ДЛГ, 2 – Овруцький МГЛ).

Fig. 3. Number dynamics of males of the Black Grouse on leks in three forest areas.

місце досить виразна відмінність у щільності населення тетерука в лісах з різною формою господарювання (рис. 4). У межах двох лісництв Овруцького МГЛ щільність населення тетерука в 1999 р. була більш як у 15 разів вищою, ніж в цілому в лісах Словечанського ДЛГ, де безпосередній охороні фауни приділяється значно більше уваги, аніж на території колишніх сільгоспугідь та колгоспних лісів. Це дає підставу однозначно стверджувати, що висока щільність населення тетерука в лісах Овруцького МГЛ обумовлена кращими біотопічними умовами існування виду.

Особливо цінним для відновлення тетерука є лісовий масив Бігунського лісництва, який з північно-західного боку межує з Поліським природним заповідником та лісами республіки Білорусь. Ця територія за своїми біотопічними умовами є найбільш прийнятною не тільки для відновлення чисельності тетерука, а й для більшості інших представників аборигенної фауни. Заболоченість та дрібні осередки товарного лісу не давали можливості закладати великі площі головних рубок. Технічна неукомплектованість та слабка технологічна дисципліна в обслуговуванні колишніх колгоспних лісів не сприяла виконанню робіт по

штучному лісовідновленню за рахунок посадки монокультури сосни, а часті випадкові та умисні пали на сінокосах та в навколишніх лісах регулярно знищували молоді та загущені її посадки. Лісовідновлення тут в основному здійснювалося природним шляхом у постійній взаємодії з пірогенним фактором. Як наслідок цього, нині тут підтримується більш стійка до пожеж структура лісонасаджень (розріджена різновікова структура чисто березових та березово-соснових лісів). Трав'яний покрив внаслідок пірогенних сукцесій характеризується різноманіттям і продуктивністю. У відповідності з поданим до Мінекобезпеки України клопотанням, у 2000 р. тут на площі близько 3 тис. га був створений державний загальнозоологічний заказник “Заболоття”. Основною умовою функціонування новоствореного заказника є максимальне збереження існуючого режиму лісгосподарських робіт (мінімізація штучних насаджень сосни та суцільних рубок) та інших форм побічного природокористування (випас худоби, сінокосіння, пали на сінокосах, збір дикоростучих рослин). Забороні підлягає проведення на цій території полювання та гідромеліоративних робіт.

Утворений заказник безпосередньо прилягає до Поліського природного заповіднику, має з ним багато спільного у формуванні мікрорельєфу та гідрологічної мережі, але суттєво відрізняється за станом умов мешкання тетерука та інших видів тварин. Згідно з нашими спостереженнями, утворення цього заповідника у 1968 р. та безпосередня охорона токовищ сприяли відновленню чисельності тетерука в регіоні. Але трансформація біотопів внаслідок мінімізації пірогенного чинника та господарського навантаження, призвела до погіршення умов існування цього виду (загущення березняків та утворення суцільного покриву вереску в місцях гніздування тетерука). Як свідчать працівники заповідника, особливо помітне скорочення чисельності тетерука, у порівнянні з оточуючими лісами МГЛ, відбулося за останні 10–15 років.

Хоча стан біотопічних умов є важливим чинником у формуванні різної щільності населення тетерука в районі досліджень, він не пояснює досить різку зміну загальної чисельності за три роки наших спостережень. Протягом останніх років чисельність основних природних ворогів тетерука (великий яструб (*Accipiter gentilis*), лисиця (*Vulpes vulpes*), дикий кабан (*Sus scrofa*)) тут стабільно невисока і не могла суттєво вплинути на чисельність цього птаха. Найбільш вірогідними чинниками негативного впливу на стан тетерука в районі досліджень могли бути несприятливі умови розмноження в 1997 та 1998 рр. (дощова та холодна погода в період насиджування та вилуплення пташенят), а також загострення гельмінтозних захворювань, як наслідок високої щільності населення та вологої погоди, що є природним для популяцій цього виду. Однозначної відповіді на це питання ми не маємо. Можемо лише зазначити, що в цей період є повідомлення про вкрай велику чисельність плоских гельмінтів у кишковому тракті 2 тетеруків, що були здобуті в весною 1998 та 1999 рр. на півночі Житомирської області.

На підставі проведених спостережень ми схильні вважати, що найбільш вірогідною причинною спаду чисельності тетерука в районі досліджень є вплив комплексу негативних факторів. Значний збиток поголів'ю міг бути обумовлений спалахом гельмінтозних захворювань. Погодні умови 1997 та 1998 рр. найкращим чином сприяли розвитку цих захворювань. Нема сумніву, що несприятливі погодні умови останніх років негативно позначилися на результатах розмноження цього птаха. Особливо прохолодним та дощовим було літо 1998 р. За таких погодних умов гине до 70 % молодняку тетерука (Юргенсон, 1969). Досить вірогідним є негативний вплив випасу худоби та сінокошіння, в результаті чого гине до 50 % кладок та пташенят (Гаврин, 1969). Дощі та високий рівень ґрунтових вод у період розмноження птахів протягом 1997 та 1998 рр. суттєво обмежили територію сіно-

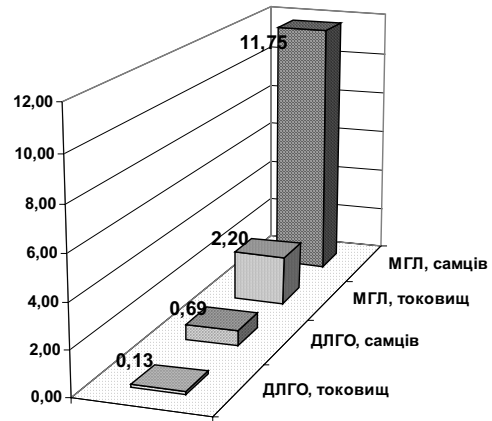

Рис. 4. Щільність населення тетерука в 1999 р. в Бігунському лісництві Овруцького МГЛ та лісництвах Словечанського ДЛГ.

Fig. 4. Population density of the Black Grouse in two forest areas in 1999 (leks and males).

косіння та випасу, що сприяло збільшенню такого антропогенного навантаження на більш сухі ділянки, де зосереджені гнізда цих птахів.

На нашу думку, за умови відсутності спеціальних спостережень, реальні зміни чисельності тетерука та їх причини протягом такого короткого періоду (1997–1999 рр.) можуть залишатися поза увагою. Хоча обсяг проведених досліджень не надає можливість чітко визначити причини негативної динаміки тетерука за ці роки, з урахуванням попереднього досвіду та загальноприйнятої практики раціонального використання цього ресурсу, можна зробити наступні висновки.

По-перше – сам факт можливості відкриття обмеженого весняного полювання на тетерука в ряді місць лісової зони України, де стан популяції це дозволяє, в цілому слід вважати прогресивним кроком у розвитку мисливського господарства, спрямованим на:

- поліпшення якості облікових робіт;
- посилення охорони токовищ і птахів в цілому;
- ініціювання користувача мисливських

угідь до проведення додаткових біотехнічних заходів, спрямованих на поліпшення умов мешкання та збільшення ресурсів цього виду.

По-друге, враховуючи недавній критичний стан популяції тетерука в лісовій зоні України, відсутність налагодженої практики проведення обліку, а також високу вірогідність запровадження весняного полювання в період природного спаду чисельності місцевих популяцій, підставою для проведення полювання в конкретних мисливських господарствах повинен бути незалежний екологічний аудит.

ЛІТЕРАТУРА

- Гаврин В.Ф. (1969): Плотность и динамика популяций тетеревиных в подзоне смешанных лесов. - Производительность и продуктивность охотничьих угодий СССР: Мат-лы Всесоюз. научно-практич. конфер. Киров. 1: 236-237
- Юргенсон П.Б. (1969): Состояние и перспективы охотничьих ресурсов. - Тр. Завидовского зап.-охотн. х-ва. М.: Воен. изд-во МО СССР. 1: 79-208.

Г.М. Панов,
 Інститут зоології НАН України,
 вул. Б. Хмельницького, 15, м. Київ,
 01601, Україна (Ukraine).

Замітки	Беркут	11	Вип. 2	2002	180
---------	--------	----	--------	------	-----

АВИФАУНИСТИЧЕСКИЕ НАХОДКИ В КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

Avifaunistic records in Kyiv region. - V.N. Grishchenko. - *Berkut*. 11 (2). 2002. - Data about 10 species collected in 1982–2001 are presented. [Russian].

Хохлатая чернеть (*Aythya fuligula*). 30.04.1989 г. самец наблюдался на рыбообразном пруду с большими колониями околородных птиц у с. Великополовецкое Сквирского р-на.

Морянка (*Clangula hyemalis*). 12.11.1982 г. стайка из 5 птиц отмечена на Киевском водохранилище у с. Сухолучье Вышгородского р-на. 2.01.1989 г. 3 птицы наблюдались в стае крякв (*Anas platyrhynchos*), зимующих на Каневском водохранилище в месте сброса теплых вод Трипольской ГРЭС у с. Триполье Обуховского р-на.

Турпан (*Melanitta fusca*). 30.03.1986 г. 3 птицы держались на р. Стугне у с. Таценки Обуховского р-на.

Полевой лунь (*Circus cyaneus*). 25.12.1983 г. самец и самка наблюдались у с. Подлесье Броварского р-на.

Курганник (*Buteo rufinus*). 26.05.2001 г. 3 птицы парили над полями между селами Грушев и Тулинцы Мироновского р-на.

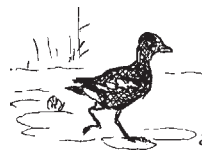
Кобчик (*Falco vespertinus*). 29.04.1989 г. две птицы охотились над полями восточнее с. Дрозды Белоцерковского р-на. 30.04.1992 г. 5 кобчиков отмечены у с. Сувид Вышгородского р-на.

Белошекая крачка (*Chlydonias hybrida*). 1.05.1989 г. 8 птиц наблюдались на рыбообразном пруду у с. Великополовецкое Сквирского р-на.

Зеленый дятел (*Picus viridis*). 1.05.1987 г. одна птица наблюдалась в лесу севернее с. Поташня Бородянского р-на. 10.04.1988 г. зеленый дятел отмечен в лесу к югу от с. Вороньков Бориспольского р-на.

Кедровка (*Nucifraga caryocatactes*). 9.09.1994 г. наблюдалась на болоте Выдра к северо-западу от с. Сувид Вышгородского р-на. 6.05.1997 г. две птицы отмечены в сосновом лесу севернее с. Ровжи Вышгородского р-на.

Клест-еловик (*Loxia curvirostra*). 1.01.1987 г. стая из 10 птиц кормилась в сосновом лесу у с. Старое Бориспольского р-на.

В.Н. Грищенко

Каневский заповедник,
 г. Канев, Черкасская обл.,
 19000, Украина (Ukraine).